

УДК 811.222.1'36'373.7

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИСЛІВ'ІВ У ВИВЧЕННІ КАТЕГОРІЇ МОДАЛЬНОСТІ ПЕРСЬКОЇ МОВИ

Марта Стельмах

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра сходознавства,
вул. Університетська, 1, кімн. 239, Львів, Україна, 79000,
тел.: (032) 239 47 04, e-mail: stelmarta121@yahoo.com*

Розглянуто можливості застосування прислів'їв і приказок у вивченні граматики перської мови. Проаналізовано особливості функціонування і представлення різних модальних значень класичної перської мови в прислів'ях і приказках.

Ключові слова: прислів'я, функції прислів'їв, навчання модальності.

Вивчення будь-якої іноземної мови тісно пов'язане з вивченням культури країни, де говорять цією мовою. Комунікативна компетенція як остаточний результат навчання потребує не лише володіння відповідною іномовною технікою (тобто мовленнєвої компетенції), але й засвоєння колосальної немовної інформації, необхідної для адекватного взаєморозуміння. За допомогою іноземної мови можна зрозуміти не тільки сучасну ментальність нації, але й з дізнатися про погляди давніх людей на світ, суспільство, на самих себе. Необхідність досягнути специфіку країни зумовлює потребу країнознавчого підходу як одного з головних принципів навчання іноземним мовам.

Національна система кожної мови унікальна, вона має глибоке національне коріння. До компонентів культури, що несуть національно-специфічне забарвлення, належать: а) традиції, звичаї і обряди; б) побутова культура; в) повсякденна поведінка; г) “національні картини світу”, що відбивають національні особливості мислення представників тієї чи іншої культури; д) художня культура, яка відображає культурні традиції певного етносу [10, с. 28].

Особливу роль у трансляції культурно-національної свідомості народу та його ідентифікації як такого відіграє фразеологічний склад мови, оскільки в ньому відображено національну своєрідність історії, культури, традиційного способу життя народу – носія мови. Фразеологізми збагачують мовлення, образно виражаючи суть досить складних явищ. Саме фразеологічні звороти надають мові національного характеру та того неповторного колориту, який відрізняє одну мову від іншої.

У викладанні іноземних мов фразеологізми є унікальним засобом. Вивчення фразеологізмів у навчальному процесі надзвичайно важливе перш за все в країнознавчому аспекті як засіб пізнання культури. Проте фразеологізми є також ефективним засобом пізнання системи мови. Використання фразеологізмів у навчальному процесі сприяє як збагаченню лексичного запасу студентів, так і засвоєнню граматичного матеріалу.

Також фразеологізми мають високий виховний потенціал щодо їхнього використання в навчанні [3]. Такі фразеологічні одиниці, як прислів'я та приказки лаконічно й образно відображають систему цінностей, суспільну мораль, етику, ставлення до світу, до інших народів, настанови на всі випадки життя. Робота з прислів'ями та приказками, яку можна проводити як в аудиторії, так і використовувати у вигляді різних знань у позааудиторній роботі, на конкурсах, вікторинах тощо, є важливим навчальним і мотиваційним чинником у викладанні будь-якої іноземної мови, оскільки дає студентам відчуття причетності до іншого народу. Саме прислів'я і приказки як засоби навчання іноземній мові є **об'єктом нашого дослідження**.

Прислів'я і приказки як фразеологічні одиниці характеризуються якісною і кількісною визначеністю лексичного складу та граматичних форм, стійкістю і традиційністю загального значення, яке зазвичай є переносним. Вони не створюються у процесі мовлення, а сприймаються в готовому вигляді. **Прислів'я** визначають як образний вислів повчального змісту, що узагальнює і типізує різні явища життя. Йому притаманні закінчене вираження думки, а іноді і наявність висновку. **Приказка** – це лаконічний образний вислів, що характеризується категоричністю, визначеністю і нерідко гіперболічністю. Від прислів'їв вирізняється своєю короткістю і незавершеністю висновку [2, с. 11].

Прислів'я і приказки доволі вживані в усіх жанрах перської літератури, а також в усному мовленні. Ритмічна і синтаксична чіткість прислів'їв та приказок, їхня композиція, різні стилістичні фігури (антоніми, синоніми, порівняння, метафори, гіперболи) надають багатий мовний матеріал для навчання на різних етапах. Як ми вже зазначали, використання прислів'їв та приказок не лише сприяє залученню до культури Ірану, а й розширює знання про мову й особливості її функціонування. За допомогою певного прислів'я чи приказки студенти вчаться висловлювати свої думки, почуття, переживання, демонструють різні способи їх розміщення в мовленні. Лексико-граматична насиченість прислів'їв і приказок дає змогу використовувати їх для пояснення й активації багатьох граматичних явищ, зокрема категорії модальності. Саме граматичний методичний потенціал прислів'їв і став **предметом нашого дослідження**.

Основне завдання у методиці викладання граматики іноземної мови – навчити студентів практично користуватися нею в комунікативних цілях, а це означає “оволодіти засобами змінювати форми слів і поєднувати слова в реченні”, тобто оволодіти граматичними навичками [1, с. 305]. Тому як засіб вираження думки, з одного боку, і реалізуючи досліджувані форми та конструкції в мові, з іншого, прислів'я і приказки сприяють автоматизації і актуалізації цих граматичних форм. **Метою нашої статті** є з'ясувати, у яких ситуаціях можемо використовувати прислів'я і приказки для ілюстрації вживання модальних категорій на заняттях з граматики перської мови.

Модальність є мовною універсалією та однією із суттєвих ознак речення, постійним компонентом зовнішньо-синтаксичної сфери структури речення (поряд із часовою віднесеністю). Поза цими двома синтаксичними категоріями, які проявляються у відповідних граматичних показниках, не може функціонувати жодне речення. Важливість і актуальність категорії модальності для розвитку науки про мову очевидна.

Безперечно, більшість мовознавців розглядає модальність як складне багатовимірне явище. Загальноприйнятою є характеристика **модальності** як “функціонально-семантичної категорії, яка виражає різні види відношення до дійсності, а також різні види суб’єктивної кваліфікації того, що повідомляється” [4, с. 303]. Проте таке розуміння модальності є досить невизначене. Модальність охоплює різноманітні за смисловим обсягом, граматичними властивостями й ступенем оформленості на різних рівнях мовної структури модальні характеристики, які проявляються в різних аспектах структури речення, часто нашаровуючись одна на одну.

До сфери модальності відносять: оцінку мовцем змісту висловлювання з погляду реальності/ нереальності; оцінку мовцем ступеня його впевненості у достовірності повідомлюваного; оцінку позначуваної у висловлюванні ситуації з точки зору її можливості, необхідності, гіпотетичності і т. д.; протиставлення висловлень за їхньою комунікаційною спрямованістю (ствердження–запитання–спонування); протиставлення за ознакою ствердження–заперечення, яке відображає наявність/відсутність об’єктивних зв’язків між предметами, ознаками, подіями, про які йдеться в реченні; емоційну і якісну оцінку змісту висловлювання.

У методиці викладання граматики є ще багато невирішених питань. Одне з них – це проблема відбору граматичного мінімуму для вивчення іноземної мови і розподіл граматичного матеріалу за центрами вивчення. До головних чинників розподілу граматичного матеріалу належать [11, с. 303]: 1) дидактичне правило ізоляції труднощів і принцип вивчення матеріалу від простого до складного; 2) потреба в комунікації, тобто необхідність вивчення перш за все тих граматичних явищ, без яких неможливо забезпечити практичні потреби мовлення (вміння говорити, розуміти на слух, читати, писати); 3) достатній лексичний запас, який може забезпечити можливість розвитку автоматизмів. Тому на початкових етапах навчання перській мові рекомендуємо ілюструвати прислів’ями і приказками такі граматичні явища:

1. Вживання наказового способу. Наказовий спосіб виконує у спілкуванні спонукальну функцію, і з його допомогою можна висловити прохання, пораду, пропозиції, побажання, дозволи, заборони, застереження: *كن قاضى را كلاهت Kolāhat rā qāzi kon* ‘Зроби суддею свою шапку’ (Думай сам).

2. Вивчення модальних дієслів. Модальні дієслова виконують у прислів’ях ті ж функції, що й наказовий спосіб. Наприклад: *دندان كه دندان كشيده بايد كند مى درد* *Dandān ke dard ni konad, bāyad keshid* ‘Зуб, що болить слід вирвати’.

З погляду формального вираження категорія модальних дієслів у перській мові не однорідна. Дієслова *خواستن* ‘хотіти’ та *توانستن* ‘могти’ мають особові форми. Від дієслова *بایستن*, що в класичній перській мові відмінювалось, як і інші модальні дієслова, збереглися лише застигли форми зі значенням ‘повинен, слід’: *باید, بایست, بایستی, می بایست*, які вживаються однаково для всіх осіб і майже не мають семантичних відмінностей між собою [8, с. 236]. Водночас у перській мові, крім особових форм від дієслова *توانستن*, функціонує і безособова форма *توان*.

Однак прислів’я і приказки на початковому етапі вивчення ми відносимо до пасивної лексики. Вони можуть бути лише допоміжним засобом під час опису певного граматичного явища.

Для перських прислів'їв і приказок характерна стійкість і незмінність морфологічних форм і синтаксичної структури, навіть якщо вони мають архаїчний характер [9]. Саме тому особливо важливе місце фразеологізми займають у вивченні історії перської мови. Оскільки для правильного розуміння класичних текстів недостатньо знати дієслівні категорії і функції сучасної перської мови, доцільно з'ясувати відмінності у семантиці і функціях різнорівневих граматичних засобів класичної та сучасної перської мови спершу на матеріалі прислів'їв і приказок. Отже, на матеріалі прислів'їв і приказок ми можемо говорити про вживання таких застарілих форм дієслова:

Посвідчення особової форми модального дієслова توانستن *tavanestan* з усіченим інфінітивом **сислового дієслова** (Модальні дієслова вимагають, щоб основне дієслово стояло в певній граматичній формі. У класичній перській мові це форма інфінітива або усіченого інфінітива, у сучасній – форми теперішньо-майбутнього чи минулого часу умовного способу або форма минулого тривалого часу дійсного способу): شنید نتوانی آنکه: *Magu an-ke natavani shenid* 'Не говори того, що не можеш чути'.

Дієслова в теперішньому часі без префікса *ti-*. Основною особливістю класичної перської мови є відсутність форми теперішнього часу умовного способу: форми теперішнього дійсного могли вживатися як форми умовного. Лише з контексту можна визначити, вжите дієслово в дійсному способі чи умовному. У прислів'ях і приказках вживається безпрефіксальна форма для позначення реальної, безсумнівної дії, яка постійно відбувається в теперішньому чи майбутньому: *Har che pish ayad xosh ayad* 'Все, що не робиться, все на краще' *با نیک نشینى نیک شوى با دیگ نشینى سیاه* *Bā nik neshini nik shavi, bā dig neshini siyāh* 'З хорошим сядеш – хорошим станеш, з котлом сядеш – чорним станеш' (з ким поведешся, того наберешся).

Конструкції з питальними словами. За формою такі структури є реченнями з питальними компонентами (предметними *که* 'хто', атрибутивними *چه* 'що, який', обставинними *کجا* 'де', *کی* 'коли' і ін.) і дієсловом. Проте питальні компоненти, не відображаючи якісної характеристики інформаційної прогалини в знаннях суб'єкта мовлення, тут повністю втратили своє лексико-граматичне значення і лише сигналізують про модальний статус речення: *به ویران دیوار کی ویران گيرد* *Be divār-e virān ke girad panāh?* 'Хто буде ховатися за зруйнованою стіною?'

На подальших етапах вивчення перської мови варто відійти від традиційного вивчення мови як багаторівневої структури, що містить головні відомості про мовні одиниці і їхнє значення. У вивченні мови важливо йти від значення, від того, що необхідне людині для формування і вираження думки.

"Завдяки" багаторівневій концепції, яка є в основі всіх програм і підручників, створюються межі між лексикою і фонетикою, морфологією і словотвором, морфологією і синтаксисом. Класична граматики вирізняється логоцентричністю, де основною категоріальною одиницею і підґрунтям усіх категоріальних реалізацій є слово: слово лежить в основі частиномовного поділу, подано його парадигми, вивчають правила утворення нових слів, описують правила сполучуваності слів і семантику цих комбінацій. Логоцентричній орієнтації ідеально відповідає теорія мовних рівнів, у якій недостатню увагу приділено питанням функціонування мовних одиниць у мові. Унаслідок цього теоретичні відомості про мову вивчають ізольовано і мало вико-

ристовують у практичній мовленнєвій діяльності. Водночас ідея функціональної спрямованості навчання іноземній мові поступово стає надбанням сучасної практики, посилюється увага не лише до формальної характеристики мовного явища, але й до його смислової наповненості, функціонування в мові. У зв'язку з цим активізується переорієнтація засвоєння системного апарату мови на розуміння студентами смислових і функціональних особливостей мовних одиниць. У лінгвістичній і методичній науці цю концепцію називають функціонально-семантичним напрямом (підходом).

Функціонально-семантичний підхід пов'язаний переважно з напрямом вивчення мови від значення до форми і функції. Такий системно-інтегруючий погляд на мову формує іншу модель мовної системи. Вона спирається на традиційну багаторівневу структуру мови, але йде від значення до способів його вираження і далі – до функції у мові. Так формується граматики функціонально-семантичних категорій, які мають певну структуру – поле, що створюється із взаємодіючих мікрополів. Функціональна граматики описує функціонально-семантичні категорії як універсальні значення, що втілюються за допомогою мовних засобів різних рівнів і відповідають основним логічним, понятійним категоріям, які вперше були розробили О. Есперсен і І. Мещанінов. До них належать аспектуальність, темпоральність, персональність, стан, тимчасова локалізованість, кількісність. Центральне місце серед них займає категорія модальності.

Модальні значення беруть участь в організації лінгвістичних одиниць майже на усіх рівнях мовної системи. Як мовну категорію модальність розглядають як єдину підсистему, яка обслуговує відносно самостійну семантичну область, що має досить складну, розгалужену структуру та чисельні взаємозв'язки з різними смисловими і граматичними явищами в мові. Семантичну функцію категорії модальності становлять відношення змісту висловлювання до дійсності в плані реальності / ірреальності; відношення мовця до висловлювання в плані оцінки його достовірності / недостовірності; відношення між об'єктом дійсності та його ознаками в плані можливості, необхідності, бажаності. Розглянемо для прикладу категорію можливості у функціонально-семантичному аспекті.

Семантична ознака “можливість” безпосередньо входить до складу двох модальних характеристик, які тісно пов'язані між собою: “оцінка мовцем достовірності висловлювання”, від якої треба відділити емоційно-експресивну, і “якісна оцінка мовцем змісту судження і відношення між об'єктом дійсності та його ознаками”, яка хоч і є самостійною модальною характеристикою, проте тісно пов'язана з категорією реальності-ірреальності як центральною модальною категорією. Саме тому варто виділити об'єктивну можливість (вказує на існування потенційного зв'язку між об'єктом і його ознакою: суб'єкт здатен вчинити певну дію або суб'єкт має можливість вчинити певну дію; мовцеві відомі детермінуючі чинники, які обумовлюють реалізацію потенційної ситуації) і суб'єктивну можливість (вказує на ставлення мовця до достовірності певної події: у мовця немає достовірних знань про предметну ситуацію і він може лише припустити наявність зв'язку між суб'єктом і ознакою).

У процесі розгляду категорії об'єктивної можливості ми структуруватимемо її на зовнішню (детермінована обставинами) і внутрішню (детермінована властивостями самого суб'єкта). Інші ознаки розглядають як додаткові, факультативні під час аналізу

кожної конкретної модальної ситуації. Такими ознаками є умови реалізації певної ситуації (наприклад, реалізація ситуації залежно від волі мовця чи співрозмовника, детермінованість певної ситуації експліцитно чи імпліцитно тощо), реалізованість / нереалізованість можливості (є можливість реальною, активною, такою, яка буде реалізована за певних умов, чи теоретичною, гіпотетичною) тощо. Також розрізняють набуту (суб'єкт здатен виконати певну дію внаслідок тривалих тренувань: *Я вмію плавати*) / ненабуту (здатність виконати певну дію є природною здібністю суб'єкта: *Він міг годинами розповідати про своє захоплення*), актуальну (позначає тимчасовий зв'язок суб'єкта та його ознаки: *Він не міг нічого сказати*) / узуальну (позначає постійний зв'язок суб'єкта та його ознаки: *Він не здатен любити*) внутрішню можливість, нефункціональну актуальну: (зумовлюється ситуацією *Тут неможливо пройти*), нефункціональну узуальну (зумовлюється об'єктивними обставинами: *Від долі не втечеш*), функціональну узуальну (зумовлюється суспільними нормами: *Ви не можете так вчинити*), функціональну актуальну (зумовлюється волею мовця: *Ви можете залишити свої ключі в мене*) зовнішню можливість.

Також варто розглянути деякі труднощі, що виникають у разі розгляду категорії модальності. До модальних дієслів іраністи часто відносять лише прості дієслова: порівняно невелика кількість модальних дієслів у перській мові поповнюється за рахунок дієслів і конструкцій, еквівалентних модальним дієсловам. Навколо кожного модального дієслова групуються різного роду синоніми. Наприклад, синонімом *باید* виступає *مجبور است* [5, с. 307]. Безперечно, віднесення простих дієслів і застиглих дієслівних форм до модальних дієслів, а складних дієслів до “інших їм подібних слів і зворотів” [7, с. 242] склалося передусім під впливом граматики російської мови і є невиправданим з погляду граматики сучасної перської мови. Саме тому головним критерієм під час відбору модальних дієслів має бути семантичний критерій. До категорії можливості перської мови належать дієслова *توانستن* ‘могти’, *شایستن* ‘бути можливим’, *یاراستن* ‘сміти’, *فرصت داشتن* ‘мати можливість’, *قادر بودن* ‘бути в стані’, *قدرت داشتن* ‘мати змогу’, *امکان داشتن* ‘мати можливість’, *مستعد بودن* ‘бути готовим’, *بودن مناسب* ‘личити’, *بودن یارا* ‘бути в стані’, *بودن بلد* ‘вміти’ та ін.

На морфологічному рівні категорію можливості пов'язують з дійсним та умовним способами. Дійсний спосіб позначає не лише реальну, а й потенційну дію: *بمناسبت صغر سن: از این کارها سر در نمی آوردم*. Через малолітство я не розумів (не міг розуміти) таких речей’. Залежно від лексичного значення дієслів, від яких утворена форма умовного способу, наявності модальних слів, часток та інших лексичних одиниць у висловлюванні, складу та структури синтаксичної конструкції, інтонаційного оформлення та деяких інших умов умовний спосіб може виражати різноманітні відтінки ірреальності та потенційності, зокрема і можливість.

Щодо модальних слів і словосполучень, то вперше обґрунтував правомірність їх виділення як особливого граматичного типу слів, близького до часток мови (тобто до службових слів), визначив їхню специфіку, граматичну сутність семантики, походження, лексичний склад, функціональні розряди, співвідношення з іншими розрядами слів В. Виноградов. Під впливом цієї граматичної традиції радянські (російські) сходознавці розглядають модальні слова як окрему частину мови [8]. У європейській та іранській

традиції модальні слова розглядають як розряд прислівників (наприклад, виділяють *qeid-e tardid* “прислівники сумніву” та *qeid-e taakid* “прислівники підтвердження” [12, с. 235–236]).

Підставою для виділення модальних слів як особливої лексико-семантичної категорії є те, що вони не можуть позначати предмети та їхні ознаки, тобто не здатні виконувати номінативну функцію, і саме цим відрізняються від повнозначних слів. Модальні слова також, на відміну від службових слів, не можуть позначати зв'язки і виражати відношення між предметами та їхніми ознаками [6, с. 44]. Проте семантичне значення модальних слів не може бути підставою для виділення їх як окремої частини мови: відношення мовця до дійсності не може стояти поряд із предметністю, станом тощо, зокрема тому, що властиве і одиницям інших рівнів – часам дієслова, конструкціям з модальними дієсловами тощо. Безперечно, частиномовну належність модальних слів доцільно визначати за ознакою “підсилення, обмеження чи уточнення значення, вираженого присудком”, і з цього погляду не викликає сумніву належність цього типу слів до прислівників.

Отже, не можна недооцінювати величезну методичну і практичну цінність використання прислів'їв та приказок у процесі викладання перської мови. Вони є важливим засобом пояснення і засвоєння категорії модальності сучасної класичної мови. Методам пояснення цих правил і типам вправ на засвоєння прислів'їв і приказок варто присвятити подальші дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Гальскова Н. Д.* Обучение грамматике / Н. Д. Гальскова // Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика : учеб. пособие / Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез. – М. : Академия, 2004. – С. 305–319.
2. *Голева Г. С.* Фарси-русский словарь / Галина Сергеевна Голева. – М. : Издательский Дом “Грааль”, 2000. – 684 с.
3. *Кунин А. В.* Английская фразеология (теоретический курс) / А. В. Кунин. – М. : Высш. шк., 1970. – 344 с.
4. Модальность // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990.
5. *Пейсиков Л. С.* Вопросы синтаксиса современного персидского языка / Л. С. Пейсиков. – М. : Изд-во ИМО, 1953. – 412 с.
6. *Петров Н. Е.* О содержании и объеме языковой модальности / Н. Е. Петров. – Новосибирск : Наука, Сибир. отд-ние, 1982. – 161 с.
7. *Поляков К. И.* Самоучитель персидского языка / К. И. Поляков. – М. : Муравей, 2002. – 287 с.
8. *Рубинчик Ю. А.* Грамматика современного персидского литературного языка / Ю. А. Рубинчик. – М. : Издательская фирма “Восточная литература” РАН, 2001. – 600 с.
9. *Рубинчик Ю. А.* Основы фразеологии персидского языка / Ю. А. Рубинчик. – М. : Наука, 1981. – 275 с.
10. *Тер-Минасова С.* Межкультурная коммуникация и изучение иностранных языков / С. Тер-Минасова // Язык и межкультурная коммуникация. – М. : Слово, 2000 – С. 25–33.
11. *Шатилов С. Ф.* Теоретические основы методики обучения грамматическому аспекту иноязычной речи / С. Ф. Шатилов // Общая методика обучения иностранным языкам. Хрестоматия / сост. А. А. Леонтьев. – М. : Русский язык, 1991. – С. 295–305.

12. دستور زبان فارسی. جلد دوم / دکتر حسن انوری، دکتر حسن احمدی گیوی. ویرایش دوم-- تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، ۱۳۷۵. -- ۵۲۰ ص

*Стаття: надійшла до редакції 15.10.2010
прийнята до друку 15.11.2010*

USING OF THE PROVERBS IN THE TEACHING MODALITY OF PERSIAN

Marta Stelmakh

*The Ivan Franko National University in Lviv,
Department of Oriental Studies,
1, Universytets'ka Str., room 239, Lviv, Ukraine, 79000,
tel.: (032) 239 47 04
e-mail: stelmarta121@yahoo.com*

In the article the possibility of using the proverbs in the teaching modality of Persian is considered. Features of the presentation of the different grammatical rules in Persian are analyzed.

Key words: proverbs, function of proverbs, teaching modality.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПОСЛОВИЦ ПРИ ИЗУЧЕНИИ КАТЕГОРИИ МОДАЛЬНОСТИ ПЕРСИДСКОГО ЯЗЫКА

Марта Стельмах

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская 1, комн. 239, Львов, Украина, 79000,
тел.: (032) 239 47 04,
e-mail: stelmarta121@yahoo.com*

Рассмотрены возможности использования пословиц и поговорок при изучении грамматики персидского языка. Проанализированы особенности функционирования и представления разных модальных значений классического персидского языка в пословицах и поговорках.

Ключевые слова: пословицы, функции пословиц, изучение модальности.